

A. TÓTH SÁNDOR (1904-1980) KÉPZŐMŰVÉSZ, BÁBMŰVÉSZ ÉLETMŰVÉRŐL

Laudáció a Magyar Örökség-díj átadásakor

Immár sokadszor eltöprenghetünk a magyar tehetség sorsáról, életútjáról a XX. században. Ez a kataklizmákkal teli század, tele üldöztetéssel, szétszakadásokkal, menekülésekkel, vádakkal, szétszórta a világban tehetségeinket. Van, aki kint maradt, volt, aki hazatért, van, aki világhírnévre tett szert, van, aki nem. Mindkét kategóriában van indokolt és indokolatlan. Ebben a világljárásban és visszatérésben egészen egyéni hely illeti meg A. Tóth Sándort, aki 1904-ben született Rimaszombatban és 1980-ban hunyt el Zalaegerszegen, ám akinek munkásságára ez a megélt 76 év nem is egyféle szakmai megfogalmazást tesz lehetővé. Festőművész, bábművész, grafikus, tanár. És önmagában egyik minősítés sem elég, melyekkel nagyjából behatárolhatjuk ezt az egészen különleges életművet, melynek pályáíve is sajátos.

Nagyapja festő, édesapja jeles építész, édesanyja Schulek Frigyes unokahúga Schulek Vilma iparművész. Művészettel teli világban gyerekeskedett négy testvérével együtt, hamar kitűnt rajztudásával. 1922-ben már át kellett szöknie Magyarországra a Trianon következtében éppen akkor elcsatolt Felvidékről, hogy a Képzőművészeti Főiskola hallgatója lehessen, mint Glatz Oszkár, Rudnay Gyula növendéke, ám akire a művészettörténetet oktató Lyka Károly is felfigyelt. 1926-ban kitűnően végzett, melyet még megfejlhetett egy művészképzős évvel. 1928-ban európai tanulmányi útra indult, elsősorban nyelvtudása elmélyítésének szándékával. Festői, rajzi felfogása már ekkor elszakadóban volt mesterei stílusától. Sajátos könnyedség, európaiság hatja át már korai munkáit. Németországon keresztül Londonba jutott, ahol kb. egy évig tartózkodott, tovább tanult a Royal College of Arts-on, majd honvágya miatt haza indult, de Párizsban megállt unokanővérénél, Blattnerné, Sulyok Helennél. Végül három évig maradt Párizsban, s ez a három év döntőnek bizonyult egész élete és életműve szempontjából.

Aktívan együttműködött Blattner Gézával, a kísérletező festővel, bábművésszel. Ekkor már kubista, expresszionista festői felfogását át tudta emelni a térplasztika, a bábtervezés világába, amit Blattner igen nagyra értékelt. Mindezt segítette kitűnő technikai érzéke, sok ötlete, s magához a bábjátszáshoz is tehetsége volt. 1930-ban, 1931-ben sorra avantgard szellemiségű darabok keletkeztek, Tóth Sándor rendkívül naprakész bábjaival. Az Arc-en-Ciel Színház – Szivárvány Színház – előremutató stílust valósított meg a bábművészetben, mind a kézi, kesztyűs bábok, mind a marionett területén. A Tóth sokféle anyagból dolgozott, fából, textilből, nagy jelentőséget kapott a figurák modern plasztikai formálása, élénk festése. Bábjaihoz precíz műszaki rajzokat is készített.

Ám hiába a siker, a kitűnő közeg, A. Tóth Sándort immár véglegesen haza vonzza a honvágy, és 1932-től – pályázatot elnyerve – a pápai Református Kollégium rajz-művészettörténet tanára. Nem szakad el azonban a bábozástól, az Arc-en-Ciel számára továbbra is tervez, kivitelez, s a háború kitöréséig évente visszatér Párizsba. A sikerek sorából emeljük ki, hogy 1937-ben a párizsi világkiállításra mutatják be franciául Madách *Az ember tragédiáját* – ez az első franciaországi Tragédia bemutató! –, melynek egyiptomi színehez A. Tóth tervezi a bábokat, a hátteret. Olyan művészekkel működik együtt, mint Beöthy István, Kolozsváry Zsigmond, Csáky József (később világhírű képzőművészek!). A mű nagy sikert arat, a világkiállítás aranyérmét nyerik el, melyet Paul Valéry ad át.

A. Tóth azonban Pápán aktív tanár és festő. Noha találoan egyszer úgy nyilatkozik, hogy „a rajztanár pártában maradt művész”, ő mégsem maradt pártában. Festői életművét a magyar kritika nem is vette észre és nem is értékelte, annak ellenére, hogy annak szociális érzékenysége, figurális volta nem kellett volna, hogy idegen legyen a kor művészetétől, azonban mindezt olyan európai szemléletben „tálalta”, megtartva kubisztikus,

expresszionista hatásoktól sem mentes, s az art deco szemléletét is jelző párizsias stílusát, amely festői minőség mindvégig – a II. világháború előtt, s után is! – deviánsnak számított.

De A. Tóth cserkészvezető is volt, kiállításokat szervezett és kiállítási kritikákat írt – máig érvényes véleményekkel. A bábozást Pápán sem hagyta abba. Űst Ubul és Verj Elek figurái évtizedeken átív-elően emlékeztetéseket. Műveltsége kiemelkedő volt, világlátottsága, ismeretei – nyolc nyelven beszélt, amelyből hatot tanított is – a magyar kultúra iránti olthatatlan affinitással párosult. Kitűnő – ma úgy mondjuk – kommunikációs képességei kiemelkedő tanárrá avatták. Tanítványai rajongtak érte, akik közül a későbbi magyar értelmiség jelei kerültek ki. Csoóri Sándor így ír róla: „Ha diákéveimre most hátranézek, egyetlen olyan izzó szellemű tanárt se látok föl-alá sétálni a padosrok között, mint amilyen ő volt. ... Mintha mindig ihletett állapotban lépett volna közém! Magyarázatai közben gyakran éreztem, hogy távoli hegyekig lát, vagy a végtelennel néz farkasszemet.” „Tóth Sándor-i különórákon kezdtem megérteni, mi a művészet általában, és ezen belül azt is, mi a klasszikus és mi a modern. Az irodalomban jóval később kezdtem ezt megsejteni.” Rab Zsuzsa, a kitűnő költő és műfordító írja: „Nagyon jól emlékszem szédítően gazdag európai műveltségére, szuggesztív-éző tekintetére, világos szemet sosem láttam még úgy égni-szikkadni... ő volt Pápán az >európai<.” Vathy Zsuzsa író, akinek művészettörténet tanára volt megjegyzi: „Alakja olyan volt a pápai várkert platánfái alatt, mint egy véletlenül oda gyökerezett, idegen növény.”

De jeles növendéke volt Somogyi József Kossuth-díjas szobrász, Nagy László Kossuth díjas költő, Hencze Tamás Kossuth díjas festő, Ézsiás István szobrász vagy Lőrincze Lajos nyelvész, Trócsányi Zsolt történész, Grastyán Endre fiziológus.

A második világháború utáni hazai körülmények elnyomták törekvései valós értékelését, sőt 1948 után klerikalizmusnak, irredentának kiáltották ki. Éppen ezért rendkívüli, hogy – jóval halála után! – 1996-ban, a new york-i Lincoln Centerben meg-

rendezett „Bábok és színelőadási tárgyak a 20. században” című nagyszabású kiállítás három magyar kiállítója közül ő volt az egyik, Blattner Géza és Kolozsváry Zsigmond mellett. Ám itt voltak kiállítók Miró, Picasso, Arp, Léger, Duchamp, Calder, Klee... Az Arc-en-Ciel – általa is – része lett a XX. század európai művészettörténeti kánonjának, bár – s ez is jellemző – a kiállításról itthon csak utólag értesült a szakma és a művész leszármazottja is. Nem így történt viszont az elmúlt évben, amikor a malagai Picasso Múzeumban létrejött az a nagyszabású kiállítás, amely az európai avantgard játékeinak történetét mutatta be, külön is figyelve a bábművészetre. A rendezők 165 művésztől válogattak műtárgyakat, Picassótól, Schlemmertől, Mirótól, Kleetől, Caldertől, Deperótól, Duchamptól, El Liszickijtól, Tatlintól, közöttük három magyarral, Breuer Marcellel, Andre Kertésszel és A. Tóth Sándorral, akinek egy festménye, egy plakátja és négy avantgard fabábuja volt látható a főteremben.

Harminc éve hunyt el. Teste a pápai temetőben nyugszik.

Európai kisugárzású művészete – különös módon – még mindig ismertebb nyugat-európai szakmai körökben, mint itthon, noha élete döntő részében Magyarországon tevékenykedett. Pápa városa becsüli is munkásságát, állandó A.Tóth Sándor emlékkiállítás látható az ottani galériában. Életművének avantgard értékekkel teli bábművészeti része még életében az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet gyűjteményébe került, annak féltve őrzött kincse, azzal a reménnyel, hogy egyszer létrejön egy magyar bábtörténeti múzeum is.

A pápai Református Kollégium homlokzatáról 1952-ben leverték az A. Tóth Sándor számára is mindig hitvallást jelentő feliratot: „Istennek, Hazának, Tudománynak.” Életét, művészetét ő azonban mindvégig ehhez igazította.

Munkásságáért – a sok-sok külföldi elismerés mellett – magyar kitüntetést életében soha nem kapott. Ezért is nagy öröm a mai díjazás, s mert művészi hagyatéka – amellet, hogy európai – minden kétséget kizáróan magyar örökség.